

ŠIAULIUS PRISIMENANT

Atsiminimai ir užmirštis. Ką reikia atsiminti ir ką skubėti užmiršti, ką puoselėti su nostalgija ir ką, keliais raktais užrakinus, laikyti savo širdies glūduose, paslėptą nuo kitų, ir, svarbiausia, nuo savęs paties? Kai, kitų užklaustas, ką tu atsimeni, bandai surasti šiokią tokią tvarką savo gyvenime, reikalas tučtuojau įgyja viešą pobūdį: kas iš to, kas ten buvo ar, atminčiai suvirškinus, tapo reikšminga, gali būti svarbu, turėti prasmės kitiems? O jei reikia paimti vieną iš kaleidoskopiško gyvenimo epizodų: kas man buvo Šiauliai, kas aš buvau Šiauliams? Ar yra šiandien Šiauliai? Kas jie?

Pirmasis vaizdas, pirmasis „pakaruoklis“ pakimba prieš akis: sako, kad neiškviesti prisiminimai kaip ir pirmieji įspūdžiai – tikriausi. Vaikštau 1941 m. birželio mėnesį tuščiomis Šiaulių gatvėmis ir niekaip negaliu atsikratyti mane apsidusios, galvoje dūzgiančios melodijos: „Я другой такой страны не знаю...“¹, tuo tarpu kai mano tėvai jau pakrauti į gyvulinius vagonus, kai aš pats, mobilizuotas surašinėti vakar naktį išvežtųjų turtą, šiaip taip pramiegojau svetimuose namuose, svetimoje lovoje, pasikeisdamas su kitu išvežimui skirtu piliečiu. Tai toks mano metoniminis įrašymas į laiką ir erdvę – Šiaulius.

Šiauliai – mano gyvenimo gabalas. Imu galvoti: ar žmogaus gyvenimas susideda iš padrikų gabalų, ar jis turi kokią nors prasmę, surišdamas tuos gabalus kažkur vedančiu siūlu? Gimiau Tuloje, pabėgėlių šeimoje ir baigsiu kažkur toks pat pabėgėlis, benamis. Pradėjęs kelią į mokslus, perėjęs tris gimnazijas, kitus mokydamas, penkis universitetus: gyvenimas atrodo kaip kaleidoskopas, užtenka jį barkštelti, ir jau kita jo fazė atsiveria.

Grįžkime į Šiaulius. Už poros savaitių guliu griovyje prie Gubernijos plento, o kelio viduryje dega rusų tankas. Šalikelėm, abiejose pusėse, skuba jauni, akiniuoti vokiečių kareiviukai, tiesdami telefono linijas. Tankas atsiknoja, ir iš jo iššoka liepsnojantis raudonarmietis. Vienas vokietukas sustoja, prisiartina, mes apsupame abu didvyrius. Vokietis susijaudinęs ima plūsti rusų: „Matai, kur atsidūrei, trokšdamas karo ir revoliucijų?“ O rusas, lyg ir supratęs, atsako jam savo kalba: „Durnius, jis mano, kad mes karo norėjome!“ Ir numiršta.

¹ Kito tokio krašto nesurasi, kur toks laisvas jaučiasi žmogus! (rus.). Eilutė iš garsios sovietinės dainos.

Tai pora taikos ir karo vaizdų, pora įstrigusių atsiminimų. Bet tai, žinoma, asmeniškios kasdieninio gyvenimo scenos, užrašytinos gal tik todėl, kad Šiauliai – šių spektaklių teatras. Ir nemanau, kad šiauliečiams tai būtų ypač įdomu: kiekvienas nešame savo kryžių, kiekvienas miestas turi savo Golgotas.

Apie karo vaizdus kalbėti pradėjau dėl to, kad mano gyvenimas Šiauliuose ir apsiminimų apie šią ašį: vieni metai prieš patį karą ir dar vieni ar kiek daugiau – po praūžusio karo bangos. Pirmąjį laikotarpį vadinu „sardinių ir šampano“ epocha – režimui įsitvirtinant ir krautuvėms tuštėjant, netikėtai užtikome tuščią parduotuvę, kurioje buvo likę tik stambios sardinių ir „Советское шампанское“ atsargos: liaudies šitokie produktai, atrodo, nedomino. Iš čia ir gražiausi mano atsiminimai: visą pavasarį valgėme sardines, užsigirdami neblogu šampanu. Geri buvo laikai.

Šiaip jau nieko per tuos metus, nieko žymaus nenuveikiau, išskyrus vieną gražią, didelį pasisekimą turėjusią prakalbą, kviečiančią piliečius balsuoti už Lietuvos prisijungimą prie Tarybų Sąjungos. Mat Aleksio Churgino, mano seno draugo iš Grenoblio laikų, buvau pamokintas ir pritaikiau keletą stilistinių naujo režimo priemonių: kiekviena kalba turi pasibaigti paminint draugą Staliną; po prakalbos tučiuojau reikia imti sau pačiam ploti. Šiauliečiai tada dar buvo provincialai ir tokių mandrybių nežinojo, todėl ir galiu didžiuotis, pademonstravęs šį originalų stilių. Turiu pasiaiškinti: atsidūręs Šiauliuose, laimingai patekau į poros ponių globą: p. Klupšienė man surado keletą pamokų mergaičių gimnazijoje, p. Glemžaitė, buvusi mano tėvo mokinė Kupiškio pradžios mokykloje, paskyrė mane proforgu, o proforgo juk pagrindinės pareigos – sakyti prakalbas. Taigi be agitacijos prisijungti prie Tarybų Sąjungos ir pagalbos organizuojant išvežimus, nieko daugiau draugui Stalinui nenusipelniau... Tiesa, mano pedagoginė veikla pasireiškė pozityviais rezultatais: suaugusiųjų gimnazijoje apšviečiau ir išmokinau dabar mano draugu tapusį kompozitorių Julijų Juzeliūną, o mergaičių gimnazijoje, paruošdamas „špargalką“ (kurią į egzaminų salę įnešė komjaunimo sekretorius), padėjau įsigyti brandos atestatą pasaulinio masto menininkei Aleksandrai Fledžinskaitei-Kašubienei. Tai šiauliečių pažibos. Kalbant apie pažibas: žymiai vėliau, jau Paryžiuje, turėjau mokinį ir draugą kitą šiaulietį – filosofą Rolandą Pavilionį. Na, ir Varšuvos viešbutyje sutiktą šiuo metu turbūt didžiausią pasaulyje meno istoriką, Šiauliuose gimusį ir man savo amerikietišką pasą su gimimo vieta – Šiauliais nelaukta parodytą Mejr Shapiro.

Karo laimei laikinai atsivertus vokiečių pusėn, „šampano“ epochą mano gyvenime pakeitė kita, vulgaraus „šnapso“ epocha, o politinę veiklą (jei taip galima vadinti grynai fizinio išlikimo bandymus) – gal per skambiai apšaukta kultūrinė veikla.

Vieną vakarą pasibeldė į mano duris nepažįstamas tautietis ir sako: „Aš – Grybauskas, režisierius iš Kauno, man ten per karšta pasidarė, ieško kaip bolševiko. Šiaulių teatras priimtų mane, bet reikia, kad kuo greičiausiai kokią nors pjesę pastatyčiau. Va atnešiau čia tokį prancūzišką veikaliuką. Gelbėk, brolau, išversk.“ Pasižiūriui – čia į prancūzų kalbą išversta angliška pjesė. Blogai. Vokiečių okupaciją pradėti angliškų pastatymų man atrodo pavojinga. Ką gi darysi, jis nieko kito po ranka neturįs. Nutarėme užmaskuoti pjesės angliškumą, vietoj *Muriel* pavadindami ją *Marielle*². Per penkias dienas ir naktis vertimas buvo baigtas. Tai matote: ne aš ėjau kultūros ieškoti, o ji pasibeldė į mano duris. Tokiu būdu pasidariau autoriumi – pjesė turėjo pasisekimą, ją statė Vilniuje, Marijampolėje – ir pradėjau gauti pirmus savo gyvenime literatūrinius honorarus. O kad ji atrodytų dar prancūziškesnė, režisierius paprašė mane padeklamuoti iš užkulisų Baudelaire'o „Himną grožiui“. Taigi tapau ne tik autoriumi, bet ir aktoriumi. Po to jau kelias buvo atviras: vyr. režisierius Tvirbutas – puikus žmogus, tegu ponas Dievas jo dūšią globoja – užsakė man išaiškinti kažkokio XIX a. vokiečių dramaturgo pjesės visas plonybes aktoriams, dar vienas žingsnis – ir pasiūlė man būti režisieriaus padėjėju. Atsisakiau, žinoma, bet tai aiškus pavyzdys, kaip talentai neugdomi žūsta. Tačiau nuo to laiko jau tapau teatralų „šutvės“, kaip mes suvalkiečiai sakome, kone pilnateisis narys.

Nors teatras ir buvo viena iš Šiaulių kultūrinio gyvenimo aukštumų, jis nieko neišsemia, reikia neužmiršti ir žemumų. O tokia žemuma buvo Hania Lukauskaitės rūšys – mažas dviejų kambarėlių butelis. Bendrai paėmus, moterų reikalingumo pasaulyje, man atrodo, nėra ko įrodinėti, bet kad be jų nėra nei politikos, nei kultūros, tai turbūt dar ne visiems aišku. Hania Lukauskaitė, rodos, nieko ypatingo nenuveikė: rašė retus eilėraščius – tarp jų porą posmų visai neblogų, – padėjo Kaziui Borutai gyventi, kovojo už teisybę, pasivažinėjo po Sibirą – kas čia tokio, tai eilinis, normalus intelektualo gyvenimas. Tačiau, kalbėdamas apie kultūrinį Šiaulių gyvenimą tuo trumpu, man pažįstamu vokiečių okupacijos periodu, gerai žinau, kad be jos buvimo, nors ir popieriuose neužrašyto, jokių „laimėjimų“ nebūtų buvę. Pamažu daraisi rimtas ir net patetiškas. Kas iš viso yra kultūrinis

² Kalbama apie Keitho Winterso psichologinę dramą *The Shining Hour*.

gyvenimas, kultūrinė atmosfera? Tai dalykai, kurie nepasidaro savaime, bet neatsiranda ir pagal įsakymą. Istorijos vadovėliai rašo apie Zubovų, Putvinskių, Fledžinskių, Kurkauskų – liberalios bajorijos ir Lukauskų, Venclauskių, Bugailiškių – socialdemokratinės miesčionijos susibūrimą į krūvą. Jie gal neprideda, kad ši simbiozė išugdė kultūringą, lietuvišką Šiaulių miestą.

Kaip ten bebūtų, advokato Lukausko dukros Zulė ir Hania jau išaugo kaip kovingos ir kultūringos inteligentės – socialistinės revoliucionierės: Zulė, daktaro Domo Jasaičio, krikščionių demokratų lyderio žmona, „atidarė“ savo šeimą ir savo namus kaip retos tolerancijos simbolį, o Hania įsikūrė rūsijoje. Tiktai jų dėka ir aš šiek tiek įėjau į tiesioginį kontaktą su tikrai šiaulietiška inteligentija, pradėjau suprasti ir vertinti Šiaulius, o tai man, suvalkiečiui su visais savo prietarais, nebuvo savaime suprantamas dalykas. O prisimenant *Varpus*, reikia pasakyti, kad jie pasirodė tiktai Domo Jasaičio gauto leidimo dėka.

Svarbiausias personažas šiame Šiaulių horizonte man buvo Tomas Stonis: aš net jo garbei, truputį tesimaišydamas rezistencijoje, Tomo slapyvardį buvau pasirinkęs; tai pagal profesiją – lietuvių kalbos mokytojas, o pagal pašaukimą – 1920 m. revoliucionierius, nusivylęs, nusigėręs (bendrai paėmus, mėgstu gyvenimo „sudirbtus“ žmones). O jis mėgo poeziją, literatūrą, mėgo tylėti. Yra mat žmonių – nors tokių reta – kurie vien savo buvimu teigia, kad žmogus yra, kad jis šiame melo pasaulyje yra lyg archajiško, autentiško žmogaus prototipas. Jį myliu jau vien dėl to, kad su juo vienintelį kartą per visą gyvenimą kruvinai susimušiau: žinoma, buvom girti, žinoma, ne dėl panos ir net ne dėl kokios ideologijos, o dėl teisybės ir iš viso dėl kažkokių abstrakčių idėjų. O tai, kaip moko amerikoniški *western'ai*, pirmoji draugystės išbujojimo sąlyga. Bet tai man duoda teisę ir pasijuokti iš jo. Jau minėjau rašomąjį darbą, kurį per egzaminus įteikė mano dar labai jauna širdies dama; šį rašinį, žinoma, anoniminių, taisė mano draugas Tomas Stonis ir parašė penketuką. Po kelių savaitių, valdžioms ir režimams pasikeitus, jis man pasakoja, kad Fledžinskaitė buvusi šiaip sau vidutiniška mokinė, o per egzaminus parašiusi puikų darbą apie Balzaco vaizduojamą supuvusią buržuaziją. Mat „mėlynas kraujas nemeluoja“, – ima jis filosofuoti. Kai aš prapliupau juoku, kad jis mano „baurišką, o ne mėlyną kraują“ išgyrė, Tomas ėmė spjaudytis ir keiktis (litro šnapso verta istorija). Toks buvo Tomas Stonis.

Kitas personažas iš Hanios žvėrinčiaus – Borisas Melngailis. Kaip jau pavardė nurodo, tai pusiau latviškos, pusiau vokiškos kilmės „baltas“, aišku –

lietuvis patriotas, dvarus pragėręs, bet neprasigėręs Kazimiero Binkio draugas. Žinoma, poetas, žinoma, *beau geste*³ mėgėjas, aišku, autentiškas snobas, iš tokių, kuriuos labai sunku „pagaminti“, kurį, sutikęs gatvėje, snobu nepalaikysi, iš tokių, kurie juodžiausiais okupacijos metais galėjo stipti badu, bet gyvenimo be tikrų pupelių kavos negalėjo įsivaizduoti.

Gerai pažindamas Šiaurės Lietuvos dvarus, jis tučtuojau po pirmojo išlaisvinimo pats pasisiūlė surašinėti visas juose esančias meno vertybes. Nežinau, kokia dabar Šiaulių muziejaus padėtis, bet epochos paveikslų ir stiliaus baldų kolekcijos, jei tokios yra, nemažai dėkingos Melngailiui. O apie meną jis nusimanė: pokario Vienoje atidaręs aukcioną-antikvariatą, jis surado ir atpažino net vieną Chagallo drobę, už kurią mainais dailininkas siūlė jam pasirinkti du jo moderniosios epochos paveikslus. Vokiečių imperijos kracho metu jam pavyko įžūliai iššaukti Goebbelsą prie telefono ir gauti specialų traukinį Drezdeno muziejui evakuoti. Toks buvo mūsų Borisas. Prieš mirtį aplankęs jį Vienos ligoninėje, radau verkiantį: nuo kraujospūdžio jis netekęs „poetinio jausmo“, štai skaitęs Rilke, o tekstas atrodo plokščias, žodžiai reiškia tą patį, kaip kasdieniniame gyvenime. Ir numirė.

Tokia tai buvo Lukauskaitės vadovaujama kultūrinės kovos celiulė⁴. Reikėjo dar kooptuoti vieną tikrą rašytoją – Kazį Jankauską (mes mat buvome tik mėgėjai), surasti tikrą patroną – Domą Jasaitį, ir *Varpai* galėjo pasirodyti Šiauliuose, kadangi Kaune nebuvo jokios vilties leidimą kultūriniam žurnalui gauti.

Taigi Šiaulių kultūrinis to meto gyvenimas – bent tiek, kiek aš jį pažinau, – susidėjo iš literatūros mėgėjų ir teatro bohemos simbiozės, kuri tačiau galėjo įvykti tik todėl, kad Šiauliai jau buvo miestas su kultūrinėmis tradicijomis – turėjo biblioteką, muziejų, teatrą, savitą atmosferą, nepalyginamą su Balbieriškiu, kas leido galvoti apie žurnalą, organizuoti teatre literatūros akademijas ir vakarus. Reikia bent mažiausio gurkšnio oro, kad kvėpuotum. Tokį Šiaulių vaizdą išsivežiau, tokį ir norėčiau šiauliečiams šių atsiminimų pluošte perduoti.

Condé-sur-Huisne, 1989 m. spalio

MAŠINRAŠTIS, VILNIAUS UNIVERSITETO BIBLIOTEKOS RANKRAŠČIŲ SKYRIUS (TOLIAU VUB RS),
F245-167. SU NEŽYMAIS PAKĖITIMAIS SPAUSDINTA: ALGIRDAS JULIUS GREIMAS,
„TADA, KAI BAURIŠKAS KRAUJAS VIRTO MĒLYNU“, IN: *VARPAI*, 1990, NR. 4, P. 4-7.

³ Gražus gestas (pranc.).

⁴ *Cellule* – kuopelė (pranc.).

Algirdas Julius Greimas

APIE 1941 METUS LIETUVOJE

Noriu, kaip buvęs akivaizdus liudininkas, aprašyti kelis 1941 metų vasaros įvykius Šiauliuose, kur buvau tuo metu suaugusių gimnazijos mokytojas. Priežastis: Lietuvių fronto aktyvistai be reikalo išgarbino tas „nepriklausomybės kovas“. P. Tysliavienė, Vilniuje palaidojusi savo vyrą, grįždama apsilankė pas mane Paryžiuje. Ji parsivežė partijos jai duotų dokumentų apie „laisvintojų“ žiaurumus Šiaulių apygardoje, kurie neatitinka teisybei. Manau, kad keletas faktų gali padėti Jums susidaryti blaivų, maždaug objektyvų įspūdį apie to meto įvykius ir atmosferą.

1. Į LAF buvau užverbuotas kovo mėnesį vieno gero pažįstamo, buvusio skautų veikėjo. Apie šį pogrindį daugiau nieko negirdėjau iki tol, kol vokiečių kariuomenė užėmė Šiaulius (ketvirtą, rodos, dieną po karo paskelbimo). Taigi, *jokio „sukilimo“ išvis nebuvo.*

2. Sekantį rytą, išgirdęs, kad „partizanai“ renkasi buv. Mergaičių mokytojų seminarijoje, nuskubėjau į ją. Žmonės rinkosi gausiai. Kaip atsargos karininkas, iš karto pasidariau būrio vadu, ėmiausi įvairios veiklos (pvz., su seminarijos antspaudu išduodamas buv. kepyklos direktoriui leidimą atidaryti savo kepyklą, kad miestas turėtų duonos, ir t. t.). Po pietų vyrų tiek prisirinko, kad paskyrė mane jau kuopos vadu (apie 200 žmonių). Žmonės, žinoma, buvo neginkluoti.

Netikėtai atėjo įsakymas iš vokiečių komendantūros: surinkti ir pristatyti 100 (ar daugiau?) žydų gatvėms šluoti. Nustebimas, kažkoks nejaukus jausmas, kad kažkas netvarkoje: perdaviau įsakymą ir kitą rytą jau nebeatėjau daugiau „laisvinti“. Taigi: *pirmas, palyginti nereikšmingas įsakymas žydų atžvilgiu atėjo iš vokiečių komendantūros.*

3. Porai savaičių praėjus – aš tada buvau perėmęs Šiaulių savaitraščio¹ redagavimą – buvau pakviestas į L. A. fronto štabo posėdį.

Posėdis išklaušė pranešimą apie praeitos nakties įvykius. Du Fronto pareigūnai buvo vokiečių iškviesti į Šiaulių kalėjimą. Vokietis kalėjimo komendantas paaiškino, kad iš aplinkinių miestelių lietuviai „partizanai“ ištaisais būriais privedė tiek „komunistų“, kad kalėjime jis nebeturįs vietos kur juos padėti. Kalėjimo kieme pastatė staliuką, padėjo „komunistų“ sąrašus ir liepė

¹ Kalbama apie Šiaulių savaitraštį *Tėviškė*.

dėti kryžiuokus šalia pavardžių tų, kurie atrodė „tikri komunistai“, ir čia pat juos šaudė. Taigi:

a) pirmos žudynės buvo „komunistų“, o ne žydų;

b) jas pravedė vokiečiai, o ne lietuviai (ne dėl kaltumo, o praktiškais sumetimais).

Aktyvistų štabas, buv. Šiaulių saugumo viršininko pasiūlymu, nutarė steigti „lietuvišką kalėjimą“, ten priiminėti nuolat atvedamus „komunistų“ būrius ir, juos priėmus, išleisti į laisvę pro užpakalines duris, kad pasislėptų kur nors, kol neramumai praeis. Taigi, Frontas atliko humanistinę akciją, prilaikydamas vietines iniciatyvas, sąskaitų suvedinėjimus ir t. t.

4. Štabui posėdžiaujant, įsiveržė du nepažįstami piliečiai: advokatas Požėla ir mokytojas Gobis (didelis katalikų veikėjas, pedagoginių knygelių autorius). Prisistatė sakydami, kad jie atstovauja S. D. (*Sicherheitsdienst*)², apie kurią mes pirmą kartą išgirdome, kad, su ja palyginus, ir komendantūra, ir Gestapo – tik nusispjauti, kad mes jų turime klausyti ir nuo dabar vadintis Nacionalistų partija. Ir išėjo.

Viešpatavo tylą. Maj. Vilutis (nuosaikus voldemarininkas), štabo viršininkas, patarė per naktį pagalvoti, o iš ryto šalia „L. aktyvistų frontas“ prikaltė ir lentą „Nacionalistų partija“. Štabas taikingai veikė ir toliau, kiek galima buvo veikti, o neužilgo ir išsiskirstė.

Adv. Požėla neužilgo išgarsėjo kaip žydų žudikas Šiaulių apygardos miesteliuose. Pavasariop, 1942 m. man rodos, jis buvo pačių SS sušaudytas.

Taigi, *Wehrmacht's* žydų atžvilgiu laikėsi palyginti „švelniai“, o S. D. ir jo žinioje esančios *Einsatzgruppen*³ aktyviai ėmėsi žydų likvidavimo.

5. Išvada: mano patiekti keli faktai liečia padėtį vienoje iš keturių Lietuvos apygardų, nekalbant apie Kauną. Taigi, situacija gana charakteringa. Kalbėti apie „tautos sukilimą“ neatsargu. Jis buvo, dėl suprantamų priežasčių, labai silpnai organizuotas ir vyko gana spontaniškai, vokiečių kariuomenei progresyviai užiminėjant Lietuvą.

KELETAS BENDRŲ PASTABŲ

1. Jūs *Drauge* (ir *Akiračiuose*) minite Škirpą ir Ambrazevičių, kaip Fronto vadus. Nereikia užmiršti tų, kurie uoliai veikė. Lietuvoje informuotiems žmonėms buvo žinoma, kad to sukilimo vadas buvo L. Prapuolenis.

² Valstybės saugumo tarnyba (vok.).

³ Ypatingieji būriai (vok.).

2. Plk. Škirpa buvo žinomas kaip liaudininkas. Jis Berlyne atstovavo vokišką Lietuvos nepriklausomybės „versiją“, tačiau ypatingais diplomatiniais gabumais nepasižymėjo. Pulk. Grinius, pavyzdžiui, to meto karo *attaché* Berlyne, išgavęs vizą išvyko į JAV. Kairieji Škirpą iš viso atmetė. Po karo, mums bandant Paryžiuje sujungti visus į vieną „liberalų“ partiją, Kairys man pastatė ultimatumą, kad Škirpa nedalyvautų.

3. Nereikia užmiršti frontininkų simpatijų vokiečiams ir net fašizmui. 1936 m. paskelbtame manifeste „pažangieji katalikai“ (Ambrazevičius, Keiliotis, Maceina ir 20 kitų) į savo programą įrašė Mussolini „korporatizmą“ socialiniams santykiams spręsti. Tai anaipol ne kaltinimas, o psichologinės situacijos supratimas. Juk gen. Raštikis pirmomis vokiečių okupacijos dienomis pasiūlė generalinę Lietuvos mobilizaciją (jei paskelbs nepriklausomybę), o 1944 m. sutiko vadovauti, iš užnugario, partizanų judėjimui prieš rusus užfrontėje. Krikščionys demokratai tik 1943 m. prisidėjo prie VLIK'o organizuotos antinacinės rezistencijos.

4. 1942 m. suorganizuotai VLIK'o rezistencijai priklauso tautininkai, voldemarininkai, liaudininkai ir socialdemokratai (Kairys ir Galinis). Taigi buvo dvi atskiros, nepanašios rezistencijos. Lietuvos Laisvės kovotojų sąjunga (kuriai ir aš priklausau) buvo keistas liaudininkų (Žakevičius, Deksnys), tautininkų (Drunga-Valiulis) ir voldemarininkų (Brunius) mišinys, turėjęs nuolatinį radijo ryšius per Švediją (Vokietaitis) su anglų *Intelligence Service*⁴. Miškuose pasilikę Laisvės kovotojai ir išlaikė vietomis tokį pavadinimą, nors vėliau jų vadovavimą perėmė katalikai. Tiesa, dviejų dalykų negalima maišyti. Tokia politinė diferenciacija išryškėjo jau 1941 m. su liberalų pasitraukimu iš Fronto; ji atitiko ir skirtumus tarptautinėje politikoje: liberalai turėjo ryšius su Anglija (tol, kol ši skaitė Baltiją savo įtakos zona), o krikšč. demokratai – su Amerika. Amerikos slaptos tarnybos perėmė Baltijos reikalus 1946–1947 m.

5. VLIK'as, rusams artinantis 1944 m. vasarą, visai iširo. Kairiui bandant laivu pasiekti Švediją, jo vietoje likęs K. Bielinis nebegalėjo sušaukti išsibėgiojusių VLIK'o narių ir paskelbti manifestą, kaip to reikalavo Laisvės kovotojai (kuriems aš atstovavau). Buvo išsiųsti kažkokie įgaliojimai įsteigti Berlyne VLIK'o delegatūrą. Tokią delegatūrą ir radau Berlyne (su Skipičiu, Sidzikausku, A. Valiukėnu...) 1944 m. gale, veikusių vokiečių *Hilfstelle*⁵

⁴ Didžiosios Britanijos žvalgyba.

⁵ Šalpos institutas Reicho Rytų reikalų ministerijoje.

globoje. Naujas VLIK'as „atsikūrė“ 1945 m. amerikiečių (vėliau persikėlęs į prancūzų) zonoje. Jo pirmininkas jau buvo nebe Kairys, o Krupavičius.

La Chaussée, 1992.1.30

SKELBIAMA IŠ: ALGIRDAS JULIUS GREIMAS,
„APIE 1941 METUS LIETUVOJE“, IN: AKIRAČIAI, 1992, NR. 6 (240), P. 6–7⁶.

⁶ Priešas po publikacija: „Redakcijos priešas // Šis Algirdo Juliaus Greimo rašinys – vienas iš paskutiniųjų prieš mirtį. Rašytas jis Sauliui Sužiedėliui, komentuojant ilgesnį pokalbį su juo Akiračiuose (nr. 233–235) apie 1941 m. birželio mėn. sukilimo prieš bolševikus baltąsias dėmes. / Greimo paskutiniai komentarai, kaip jam visada buvo įprasta, yra demistifikuojančio pobūdžio. Pavyzdžiui, jau senokai išėivijoje skleidžiamas mitas, jog 1941 m. birželio mėn. sukilimas buvo masinio pobūdžio, apėmęs visą Lietuvą. Tuo tarpu Greimas liudija, kad ketvirtame savo didumo Lietuvos mieste Šiauliuose partizanai susiorganizavo tik vokiečiams atėjus... Arba, jau trūizmu yra tapusi nuomonė, kad Lietuvos Laisvės kovotojų sąjunga buvo rezistencinė organizacija, susidedanti iš jaunųjų tautininkų. Greimas parodo, jog LLKS priklausė įvairių pažiūrų žmonės. Tikimės, kad Greimo paskutiniai žodžiai pasitarnaus Antrojo pasaulinio karo rezistencijos istorijos paryškinimui ir išaiškinimui – Akiračių red.“

Algirdas Julius Greimas

ALEKSYS CHURGINAS.
VIETOJ NEKROLOGO

Über allen Gipfeln
Ist Ruh,
In allen Wipfeln
Spürest Du
Kaum einen Hauch;
Die Vögelein Schweigen im Walde.
Warte nur! Balde
Ruhest du auch.

Goethe's citata, Aleksio man atsiųsta paskutiniame jo
22 kovo 1990 m. laiške.

Aleksys Churginas buvo mano draugas. Kai, man besilankant Lietuvoje anais sunkiais laikais, kas antras geros valios tautietis mane šnibždėdamas perspėdinėjo, kad jis – svolačius, niekšas, šnipas ir tt., aš pastoviai atsakydavau: „gal jis ir svolačius, bet jis mano draugas“. Draugystė, tai ne tik kartu suvalgytos druskos maišelis, bet ir visi drauge išgyventi pasipiktinimai, drauge pajusti pasigėrėjimai. O bėgiojo jis kaip ožka po Alpių kalnus, aš stengdamasis neatsilikti nuo jo, Kossu – už kokių dvidešimties metrų, kvapo netekęs, o Aleksio žmona – kažkur dar pakalnėje, abejinga mūsų karavanui. Pagaliau sustojęs ir mus sustabdęs, jis nešoko giedoti apie gamtos grožį, o citavo Horacijų ir Catullą, reikalaujamas jais žavėtis. Jo grožis buvo popierinis, bet autentiškas ir entuziastiškas.

Aleksys Churginas – aukštos kultūros žmogus, kokių dabar Lietuvoje užteks pirštų suskaityti. Blogiausia – jis nevengė to parodyti. Tai, žinoma, kėlė nustebimą, nepasitikėjimą, nesupratimą, menkavertystės jausmą. Skersai ir išilgai vaikščiodamas po penkias Europos literatūras, jis, vienišumo auka, visuomenei tapo keistuoliu, nepatogiu, nes mėgstančiu garsiai sakyti savo teisybes, kurių niekam nereikėjo.

Ar Aleksys Churginas buvo tikrai svolačius, taip ir nesupratau. Nors tai man ir nesvarbu. Jorge Louis Borges – turbūt pats didžiausias XX a.

rašytojas, o jam atsisakė duoti Nobelio premiją, nes jis buvo dešinysis ir, svarbiausia, žodžiais parėmė generolų diktatūrą Argentinoje. Tas pats atsitiko ir su André Malraux už kairiesiems intelektualams nepriimtina sąlyginę jo ištikimybę generolui de Gaulle. Rašytojo kūryba ir jo gyvenimas – dažnai du skirtingi dalykai. Bandžiau iš nerimto žingeidumo teirautis, kas gi jam prikišama jo kaip svolačiaus titului pagrįsti. Sako, kad jis kažkam apskundęs Liūnės Jonuštės vyrą už blogą *Madamme Bovary* vertimą. Sako, jį matę „Neringos“ kavinėje su dviem enkavedistais. Nerimta. Prispaudžiau vieną tautietį prie sienos: „jam prikiša, kad jis žydas“. – Tai tau bobutė ir pyragai: nuo kada būti žydu skaitoma nusikaltimu? – Be to, tokia mintis man per penkiasdešimt metų nebuvo atėjusi į galvą, o žyda, kaip sakydavo mano prietelka Buchienė, per septynias mylias gali užuosti. Susigėdijau ir iki jo gyvenimo pabaigos nedrįsau paklausti: Aleksy, ar tu žydas? Bandžiau aiškinti, kad jo tėvas – savanoris, Lietuvos kariuomenės majoras, kad kaip žydą Aleksį vokiečiai būtų seniai sušaudę – niekas nepadedą: jis – įtartinas tipas.

Aleksys Churginas – didelis lietuvis, didelis rašytojas ir geras poetas. Jei lietuvių kultūra ko nors verta, jei iš viso už ją verta kovoti, jai dirbti, tai tokių žmonių kaip jis – nedaug. Kaip išmatuosi nuopelnus žmogaus, kuris visą savo gyvenimą paskyrė Lietuvos jaunimą supažindinti su Dante, Cervantes, Shakespeare, Racine, Goethe? Kokį didesnį lietuvių, net ir garbės lietuvių, surasi palyginti su juo? – Nelyginkim. Užteks pasakyti, kad jį reikia rikiuoti drauge su Henriku Radausku: abu paskutinės Nepriklausomybės laikų kartos atstovai, jiedu išvedė lietuvių poeziją iš provincijos ežerėlių į pasaulio vandenį. Žinoma, toks mano teigimas gali būti paremtas tik mano garbės žodžiu, kurį kadaise sėkmingai panaudojau Tomo Venclovos poetiškumui pagrįsti. O papildomais argumentais-liudijimais galėtų būti, panašaus skonio žmonių klube, keli čia patiekiami liaupsinamo autoriaus tekstai.

Pirmas iš jų – vienas iš paprasčiausių jo laiškų, rodančių jo proto atstrumą, jo reakciją į įvairius išorės pakutenimus spontaniškumą, jo griežtą sargybą verčių pasaulio prieangyje.

Kiti tekstai – tai jo „paistaliukai“ ir poemos iš pastarųjų 89–90 metų. Jiems ir perduodu žodį.

RANKRAŠTIS, VUB RS, F245-131.
KITA ANKSČIAU SKELBTA TEKSTO REDAKCIJA: ALGIRDAS JULIUS GREIMAS, „UNA SALUS VICTIS“,
IN: POEZIJOS PAVASARIS, REDAGAVO SIGITAS GEDA ET AL., VILNIUS: VAGA, 1991, P. 82–85.

PIRMASIS INTELEKTUALINĖS AUTOBIOGRAFIJOS BANDYMAS

Pats skaudžiausias faktas žmogaus gyvenime – nieko naujo čia nepasakysiu – tai, žinoma, gimimas. Daugiau negu mirtis. Su mirtimi – nors tai ir didelė neteisybė – žmogus visgi šiaip taip, geriau ar blogiau, susitvarko. Prieš gimimo faktą jisai visiškai bejėgis.

Kitas ne mažiau skaudus faktas, tai sąmonė. Įsisaugijimas, kad gyveni, kad reikia gyventi, kad reikia ką nors iš gyvenimo daryti. Kai supranti, kad Dievo nėra, kad nėra nieko duota nei garantuota; kad nėra prasmės, kad ją reikia pačiam išgalvoti, kad reikia tam tau primestam gyvenimui vis tiek duoti šiokią tokią formą, šiokį tokį tęstinumą.

Mano tėvas kadaise pasakojo, kad gimiau kažkur Tulos mieste, tuo metu, kai po langais užė liūlavo raudonomis vėliavomis išsipuošusi minia, kad pirmieji mano riksmi įsiliejo į minios giedamą „Marseillaise“, į laisvės ir duonos šūkius. Jei tikėčiau į zodiako ženklus, galėčiau sau įsivaizduoti, kad ir mano gimimas buvo reikšmingas, kad ši pirmoji valanda nulėmė, nubrėžė eilę mano gyvenimui riedėti skirtų bėgių: pasiilgimą žmogiškos šilimos, palinkimą maištauti, norą laisvės ir duonos ne tik sau, bet ir kitiems... Į Zodiaką netikiu, žinau, kad pagrindines gyvenimo linijas surandame labai pavėluotai, po to, kai jau išsipildė tai, kas turėjo išsipildyti.

Susimąstau berašydamas, palieku plunksną gerai savaitei, ir dabar, iš naujo prisėdęs prie stalo, prisipažįstu, kad netikiu ne tik į zodiako ženklus, bet ir į intelektualinę biografiją. Visos biografijos yra melų rinkiniai. Nekalbu jau apie valstybės ar politikos vyrų biografijas, kurios, geriausiu atveju, yra tiktai jų išgyvento istorinio laikotarpio pritaikymas jų pačių asmenybės išmieroms, o blogiausiu – vien tik savo politinių klaidų užmaskavimo ir pateisinimo oratoriniai šedevrai. Nuo Jean-Jacques Rousseau *Išpažinčių* žinoma, kad ir poetai, menininkai, jausmo žmonės kalba apie save arba teisindamiesi, arba tyčia purve voliodamiesi, arba save gražindami – norėdami amžinybei palikti originalų savo portretą.

Nenoriu čia neigti intelektualinio plano vertės išvis. Idėjos kaip tokios turi savo autonomiją, jos teisingos ar klaidingos, nepriklausomai nuo to, ką žmonės iš jų padaro. Bet Vytautas Kavolis norėtų, kad aš savo mintis apšąlygočiau, kad nustatyčiau priežastingumo ryšį tarp mano intelektualinio formavimosi ir mano asmeniško gyvenimo raidos. O čia jau prasideda keblumai, pretekstai visokiems melams.

Pats save paimsiu pavyzdžiu šiems keblumams pailiuoti. Paskutinių 25 metų mano politinio mintijimo raidą apibūdina pastovus ir nuolatinis slydimas iš dešinės į kairę, pereinant per kokius penkis metus trukusią estetizmo fazę. Šią evoliuciją, esu įsitikinęs, negalima išaiškinti, kaip tai siūlo Kavolis, vien atsižiūrint į keletą svarbių gyvenimo įvykių, vien į keletą naujų draugų, į keletą atsitiktinių lektūrų. Mano pirmosios jaunystės fašistinių periodą išaiškinti galėtų vien tik išsami lietuviškojo jaunimo ideologinio bado atmosferos 1930–1940 metų laikotarpyje analizė; mano estetizmas atitinka keletą metų ramaus, darbštaus gyvenimo gražiame Alpių miestelyje moralinį klimatą; kiek lapų reiktų, norint aprašyti tą karo ir okupacijų košmarą, išprievartavusių žmogų, vertūsi jį kasdien duoti sau atsakymus į esmines žmogiškas, tautines ar socialines provokacijas – ir nulėmusį mano „posūkį“ į kairę –

Šitokia aplinkos ir visuomenės analizė daug ką paaiškintų – bet jinai ne tik *Metmenu*, bet ir mano gyvenimo (kuris kol kas dar nėra orientuotas atminimų blusinėjimo kryptimi) rėmuose praktiškai neįmanoma.

Iš kitos pusės, intelektualinis žmogaus vystymasis neabejotinai surištas su jo intymiu gyvenimu. Vien tik žmogaus meilių ir nusivylimų, ambicijų ir nesėkmių aprašymas – ir priežastingumo ryšio su minčių raida ieškojimas – sudarytų atskirą planą, kuriame imtų bujoti ir klestėti melo – melo sau pačiam ir kitiems – išpūstos barokiškos gėlės. Galima būtų bandyti melo redukciją auto-psychoanalizės pagalba: nors daug ydų turiu, masochizmu vis dėlto dar nesergu, į dominikonų vienuolyną užsidaryti dar nesiruošiu.

Lieka tad tikrai kiek galima nuoširdesnė, bet melaginga, nes jau tikrai nepilna, intelektualinio brandimo ir ideologinio formavimosi istorija.

Gal tai tiesa, gal tik šiandien man taip atrodo: visą mano sąmoningą gyvenimą dominavusi problema – gyvenimo prasmės arba, intelektualiau tą patį dalyką formuluojant, – patikimos verčių sistemos problema. Mane dar

ir dabar stebina faktas, kad mano karta, nuo Europos atskirta kalbine barjera, gyveno tomis pačiomis jos problemomis, ieškojo atsakymų į tuos pačius klausimus. Mes buvome egzistencialistai anksčiau, negu tai pasidarė mados dalyku. Gal dėl to ir į „tikruosius“ lietuviškus egzistencialistus, atsiradusius pirmaisiais karo metais – turiu mintyje Nyką ar Nagį – mes žiūrėjome drauge ir su simpatija, kaip sau artimus, ir su šypsena, kaip į kiek pavėluotai atradusius Ameriką.

Jei jau reikia būtinai duoti vardą autoriaus, kuris – ne tai, kad jis būtų padaręs didžiausią įtaką – padėjo vienu momentu fiksuoti visą eilę palaidų minčių ir jausminių polinkių – tai man jo vardas: Nietzsche. Nietzsche visu nuogumu – neužmirškime mano septyniolikos metų – pastatė vienintelį filosofinį klausimą: dėl ko *verta* gyventi? kaip vėliau Albert Camus jį savaip atkartoto: kodėl žmogus nenusižudo? Visa kita yra melas. Plepalai yra taip vadinamasis krikščioniškasis egzistencializmas: arba žmogus jau turi savo Dievą, ir tada kalba apie bet kokius egzistencinius išjautimus yra tik maišymasis prieš veidrodį; arba Dievo nėra, ir tada joks egzistencijos teigimas nepadės pagrįsti Dievo buvimo. Veidmainiavimas prieš save patį yra taip vadinamoji egzistencialistinė poezija: maudymasis gyvenimo „siaube“ yra liukšusas, atostogos nuo gyvenimo, kaip ir maudymasis pajūrio plaže: žmogus ieško išėjimo iš savo autentiško siaubo, ieško padaryti gyvenimą gyvenamu, atremti jį į savo verčių sistemą – jis nekviečia kitų į savo nelaimės ir desperacijos puotą. Logiška tam tikros verčių sistemos pasirinkimo išvada – akcija.

Vienintelė absoliučiai prasminga verčių sistema paremta Dievu. Pasaulis be Dievo – tragiškai žmogiškas. Visos religinės ir socialinės moralės tik dalinai pagrįstos žmogiškuoju solidarumu: didžiąja dalimi – tai individo išprievartavimo, vienos kurios socialinės klasės pavergimo, vienu žodžiu, – prievartos moralės. Ką daryti? Ar iš tiesų individas yra pats savo moralės viešpats? – Tai Raskolnikovo kelias, bet tai drauge ir kelias į fašizmą...

Kai žvilgteliu atgal į praeitį: mano domėjimasis istorija atsiremia į pirmuosius studentavimo metus. Atsimenu, kaip mudu su Juozu J[uodišiumi], Teisių fakulteto studentai, dažnai dviese sudarydavome visą prof. Karsavino paskaitų auditoriją. Atsimenu, kaip, dar „Neo-Lithuanijoje“ gyvendamas, naktimis skaičiau Trockio istorinius raštus ir Spenglerį –

Mano jau daug vėliau, Aleksandrijoje, sutiktas prietelius Charles'is Singevin pasakoja, kad jam tiltu iš fašizmo į marksizmą pereiti pasitarnavo Hegelis. Panašią rolę mano formavimesi suvaidino Spengleris. – Kai bet kokia

asmeninė verčių sistema pasirodo nesaugi ir nepatikima, normalu, kad žmogus individo gyvenimą nori pratęsti, įrašydamas į žmonijos istorijos procesą, ieškodamas jame tęstinumo, pastoviai žmonijos siekiamų idealų, nesąmoningos ir gilios istorijos prasmės.

Spengleris yra didelis Istorijos poetas, ir nesuprantu, kaip šių dienų jaunimas gali žavėtis jo suprozintu šešėliu – Toynbee. Bet abu jie – ciklinės istorijos aiškintojai, žmonijos pastangų absurdiškumo skelbėjai. Žmonija kuria sau vertes, jomis gyvena, jas vysto, jas išpildo – ir grimsta iš naujo į tamsybes; Istorijos ratas, nepermalduojamas, sukasi ir traisko žmoniją.

Nuolatinės, vienon linijon įsirašančios žmonijos pažangos idėja yra, turbūt, viena iš pagrindinių Vakarų Pasaulio sukurtų verčių. Pažangos sąvoka yra drauge ir objektyvi, „moksliška“: jinai išaiškina visas iki šiol išsipildžiusias žmonijos pastangas; jinai tuo pačiu nenustoja būti verte, rodydama žmonijos kelią į ateitį.

Įvairiais keliais galima priartėti prie marksizmo. Manasis eina per istorijos filosofiją. Atmetus absurdišką ciklinę istorijos supratimą, lieka tiksliai XVIII-me amžiuje Europos civilizacijos išdirbta visuotinė Pažangos idėja: marksistinis istorijos supratimas yra grynas Vakarų kultūros produktas, XVIII-ojo amžiaus filosofų minties tąsa.

Žinoma, yra marksizmas ir marksizmas. Netolimos praeities stalinizmas žmonijos istorinį procesą aiškino vien kaip mokslišką būtinybę, nieko bendro neturinčią su moralės problemomis. Revoliucija, atidaranti vartus į ateitį, esanti vienintelė moralinė vertybė; visos buržuazinės visuomenės vertės turinčios būti numaskuotos; yra moraliskai gera tik tai, kas tarnauja revoliucijai.

Šitoks vienpusiškas istorinio proceso, kaip vertybių kūrėjo, supratimas veda į žmogaus nužmoginimą, asmenybės kultą ir masinių žudynių pateisinimą. Nuo šitokių koncepcijų atsisakyti sunku ir po-staliniško periodo sovietų teoretikams. Bet XXI-jo kongreso¹ prisipažinimas, kad Partija gali klysti, duoda vilčių ateičiai.

Moralinių, politinių, estetinių vertybių rolė istorijos procese – problema, neišvengiamai skirianti Rytų socializmą nuo vakarietiškojo. Mano įsitikinimu, marksizmas yra metodas, įgalinantis globaliniai suprasti žmonijos nueitą kelią. Bet tai drauge ir metodas, leidžiantis suprasti, kaip tasai istorinis procesas gimdo naujas žmogiškas vertes, papildančias ir pralenkiančias senąsias, atgyvenusias vertes. Ateities socialistinės visuomenės verčių siste-

ma neturi pasitenkinti vien tik buržuazinių vertybių paneigimu – jos uždavinys yra ne tiek paneigti, kiek pralenkti atgyvenusias vertes.

Mano kartos europiečiams – negaliu pasakyti, ar tai tinka ir amerikiečiams – vienas dalykas buvo aiškus: savos verčių sistemos, savos pasaulėžiūros neįmanoma kurti nepalyginus jų, neatlaikius jų prieš marksizmą. Iš čia atsirado tie, gal kiek per abstraktūs, išvedžiojimai, kuriais bandžiau apibūdinti savo pažiūras marksizmo atžvilgiu, savą marksizmo supratimą. Tai ne abstrakcijos, o gerų penkių metų ilgų diskusijų, ginčų, net barnių rezultatas.

Socializmas tad yra moralė, jis yra humanizmas, padedantis žmogui išsigelbėti iš raskolnikoviškos vienatvės, pagrindžiantis nors ir reliatyvią – nes žmogišką – bet visai žmonijai bendrą verčių sistemą, teigiantis ateities vertybių primatą.

Kita problema, ilgai kvaršinusi ir tebekvaršianti man galvą, tai akcijos problema. Jau pradžioje minėjau, kad egzistencinės vienatvės, egzistencinio siaubo poetiškas puoselėjimas man nuo pirmųjų brendimo metų atrodė kuone kaip nusikalstamas liuksusas. Idėjos, jeigu jomis tikima, turi būti vykdomos – tai man atrodė aksioma.

Šis akcijos velnias ir paaiškina visas mano veiklas, rimtas ir nerimtas, pradėdant nuo skautiškos veiklos ir baigiant šiandieniniu rašymu į Amerikos lietuvių spaudą. J. P. Sartre, neseniai užklaustas, ar jo dvidešimties paskutiniųjų metų veikla nors dalinai pasiteisino, atsakė: ne, absoliučiai ne; jinai neturėjo jokios įtakos į įvykių raidą. Nebūdamas Sartre'u, tą patį galėčiau pasakyti ir aš. Pridėčiau dar, kad ir savo taip vadinamoje rezistencinėje veikloje – kuri atrodytų pati prasmingiausia – du teigiami elementai, kuriuos vienus gal galėčiau į savo veiklos aktyvą įrašyti, abu turi negatyvinę prasmę, abu buvo akcija tam, kad kitus sulaukyti nuo akcijos. Galvoju apie savo dalyvavimą kovoje prieš savanorių verbavimą į Plechavičiaus Rinktinę, apie taip vadinamą rezistenciją prieš Sovietus, kurios pagrindinis tikslas buvo atkalbėti partizanus nuo beprasmės ginkluotos kovos prieš Sovietų Armiją. Likimo špyga, o ne kas kita.

Štai ir dabar, ne tik kovoms, bet ir kovų mūzoms nutilus, rašau, atitrūkdamas nuo savo darbo, pareiškimus, nuomones, moralinius testamentus. Akcija, ar tik akcijos surogatas? Akcija ar tik liudijimas?

¹ 1959 m. TSRS Komunistų Partijos suvažiavimas.

Normalu, kad žmogui, ieškančiam įtikinančios verčių sistemos, tikinčiam, kad šios vertės turi nedelsiant būti realizuojamos akcija, kad jam reikia susirasti sau akcijos lauką. Normalu, kad šis laukas jam atrodo esanti jo žemė, jo kraštas, jo žmonės. Tėvynės meilė: ar ji buvo man tik pretekstu realizuoti tai, ką aš tada skaičiau savo asmenybe, o gal tai buvo tik sentimentalizmas, išugdytas pradžios mokyklos mokytojų ir patriotų-eilėdarininkų?

Tave papuošt žadėjom,
Kaip savo tikrą seserį,
Esi pačioj jaunystėj
Ir pačiame pavasary...²

Tėvynę mes mylėjom, norėjom jai gero, absoliučiai nežinodami, kas jai gera ir kas bloga. Akcijos idealizavimas dėl pačios akcijos – tai ir visa ano meto taip vadinamųjų voldemarininkų programa. Kitokiame socialiniame ar ideologiniame kontekste jie būtų taip pat ištikimai buvę anarcho-socialistais ar komunistais. Aš gi norėjau pasidaryti „tikru“ fašistu: iš čia ir Nietzsche ir Spenglerio studijos, iš čia ir išklydimas iš kelio...

Išvykus studijuoti į užsienį, atitolus nuo konkrečių, pragmatiškų, jokia vedamąja linija nepagrįstų lietuviškų taikinių (nuversti Smetoną, statyti mūrinę Lietuvą, kovoti prieš klerikalizmą ir tt.), – mano sąmonėje pamažu ėmė formuotis sistematiškas Lietuvos vaizdas. To paties Spenglerio, t. y. hegelianistiškos kilmės idealizmo įtakoje Lietuva man atrodė ne kaip konkreči, vargstanti, dirbanti, besidžiaugianti tauta, bet kaip abstraktus kultūros konceptas, kurio realizavimas turi būti kiekvieno lietuvių tikslas. Šios dar tik virtualios lietuviškos kultūros tapimas, vystymasis reikalavo, kad ji būtų neigiama, apšvarinama nuo visų iliuzijų ir melų. Iš čia ir mano kova prieš tuščiažodžiavimą, prieš netikras vertes: lietuvių tautos senumą, kalbos grynumą, garbingą Kunigaikščių praeitį, prieš rankšluosčių ornamentiką, kaip tautos meno įsikūnijimą, prieš liaudies genijaus mitus ir tt. Ir dabar tebema- nau, kad visų šių melagingų mitų destrukcija yra sveikas reiškinys.

Šis lietuviškumo kaip vertybės supratimas 1940 metais susidūrė su stalinistiška kultūros definicija: „Kultūra yra tautiška savo forma, socialistinė savo turiniu“, pirmą kartą iškeldamas formos sąvokos klausimą. Klausimą,

kuris atsidūrė pastarųjų dešimties metų mano apmąstymų centre. Bet apie tai vėliau.

Lietuviškos kultūros rūpesčius atitiko vis didesnis domėjimasis estetinėmis ir mokslinėmis vertėmis. Grenoblyje atsitiko susipažinti ir drauge dirbti su Jonu Kossu-Aleksandravičium ir Aleksiu Churginu, kurie, vyresni ir labiau subrendę už mane, neabejotinai padarė didelės įtakos, pirmasis – praplindamas ir pagilindamas mano jausminį, poetinį pasaulį, antrasis – atverdamas duris į klasicizmo – iki tol visai nežinomo sutvėrimo – supratimą. Šių dviejų draugysčių rezultatas: man, jau iš anksto palinkusiam sudievin- ti kultūros konceptą, estetinės vertės – literatūra, poezija, menas – turėjo atrodyti ir pasirodė kaip aukščiausi kultūriniai atsiekimai. Iš kitos pusės, ramios ir kruopščios tais metais trukusios kalbinės studijos savaime vertė valorizuoti Mokslą, kaip tiesos šaltinį, kaip Išmintimi pagrįsto gyvenimo stiliaus įkvėpėją. Bibliotekų žiurkė, visų menų puoselėtojas – toks, iš anksto aiškiai nubrėžtas, man atrodė turįs būti mano gyvenimo kelias pasaulinio karo išvakarėse.

[1960 m.]

RANKRAŠTIS, VUB RS, F245-121.
PAVADINIMAS DUOTAS SUDARYTOJO.

² Citata iš Antano Miškinio eilėraščio „Lietuva!“.